

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ І ЧИННИКИ ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ САМООРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІ

ORCID 0000-0003-2548-0488

У статті розкрито провідні соціально-психологічні умови та чинники підвищення рівня самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій. В систему умов підвищення рівня самоорганізації молоді включено організаційні умови, які забезпечують динаміку зближення реального досвіду, представленого індивідуальними, особистісними та суб'єктно-діяльними характеристиками молоді (організаційно-економічні, організаційно-середовищні, організаційно-особистісні); методичні умови, які забезпечують освоєння і присвоєння соціальних норм (діяльних, оціночних, розвивальних); орієнтаційні умови, завдяки яким відбувається орієнтація суб'єкта самоорганізації на самореалізацію, саморозвиток та самовдосконалення з опорою на резервні можливості особистості; соціальні умови, які дозволяють освоїти та присвоїти соціальні норми (соціально-економічні, соціально-психологічні), освітньо-розвивальні (орієнтовані та суб'єктний підхід, гуманізацію та комплексність у процесі самоорганізації); психологічні, а саме особистісні (розвиток готовності молоді до самоорганізації, урахування та знання соціально-психологічних особливостей даного процесу, формування високої мотивації на досягнення результатів самоорганізації) та суб'єктні (максимальне забезпечення у ході діяльності суб'єктної позиції молоді; розвиток рефлексії).

Виявлено сукупність соціально-психологічних чинників підвищення рівня самоорганізації молоді, до яких належать: об'єктивні (системно-освітні, технолого-освітні, інформаційні, потенційно-освітні), об'єктивно-суб'єктивні (соціокультурні, соціально-перцептивні, соціально-інтерактивні, самоосвітні), суб'єктивні (мотиваційно-цільові, рефлексивно-розвивальні, потенційно-суб'єктивні).

Емпірично доведено, що програмно-цільовий проєкт забезпечує підвищення рівня самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій.

Ключові слова: *молодь, самоорганізація, соціально-психологічне забезпечення, оптимізація процесу самоорганізації, суспільні трансформації.*

Постановка проблеми. Вивчення проблеми самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій підтверджує, що цей напрямок тільки починає оформлятися, а його комплексні теоретико-прикладні дослідження залишаються недостатньо розробленими (Бочелюк, 2019).

Констатовано, що самоорганізація забезпечує своєчасне досягнення цілей на різних етапах особистісного і професійного розвитку молоді людини, що передбачає стійке прагнення до отримання знань, вміння раціонально і ефективно планувати час і власні ресурси, структурувати особистісне і професійне становлення, мобільність у прийнятті рішень, ефективні способи досягнення поставлених цілей, мобілізацію внутрішніх ресурсів для упорядкування поточних завдань, вибудовування пріоритетів і спрямування активності тощо (Ващенко, Завацька, 2016).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних дослідженнях особлива увага приділяється діяльнісному аспекту самоорганізації особистості (І. Артюхова, М. Афанасьєва, О. Богинська, В. Кудряшова, Н. Кузьміна, О. Логвінова, М. Пахмутова, Ю. Цагареллі та ін.), що розглядається як індивідуальна система організації процесу діяльності (О. Ішков та ін.), а розроблені методи діагностики самоорганізації націлені на вивчення можливості суб'єкта реалізувати свою діяльність. Проте показники самоорганізації як процесу зміни, розвитку та ускладнення системи (В. Ключко, Т. Яновська та ін.), джерелом якого стає сам суб'єкт діяльності, наразі описані недостатньо.

Наголошується, що сучасна молодь має володіти не тільки «hard skills», але й «soft skills», мати універсальні компетенції, провідною з яких є саме здатність до самоорганізації (Гарькавець, 2015). Разом із тим, питання соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді та підвищення його ефективності в період суспільних трансформацій залишаються поза увагою дослідників. Цим визначається необхідність комплексного змістовного аналізу проблеми самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій та розробки концептуальних засад її вивчення у соціально-психологічному вимірі.

Мета статті – провідні соціально-психологічні умови та чинники підвищення рівня самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Показано, що під оптимізацією процесу самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій розуміється система взаємопов'язаних умов та чинників, що утворюють та забезпечують цілісний процес реалізації психотехнологій розвитку самоорганізації молоді, зокрема в системі вищої освіти.

На формуальному етапі дослідження взяли участь 216 здобувачів вищої освіти 1-2 курсів з низьким та початковим рівнями самоорганізації, які були

розподілені на експериментальну (106 учасників) і контрольну (110 респондентів) групи за принципом добровільності.

Досліджувані експериментальної групи взяли участь у програмно-цільовому проєкті соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді. Досліджувані контрольної групи не залучалися до заходів формувального впливу.

Розроблений програмно-цільовий проєкт соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій включав: діагностично-настановний, критеріально-оцінний, проєктувально-змістовний, технологічний, результативно-аналітичний блоки та відповідав принципам цілісності, структурності, взаємозв'язку системи і середовища, ієрархічності, цілеспрямованості, відкритості, зворотного зв'язку і носив системно-інтегрований характер;

Запропонований програмно-цільовий проєкт у межах освітнього процесу передбачав: розроблення та обґрунтування змісту соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді та підготовку всіх його суб'єктів; розроблення та впровадження оптимальної моделі соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді; індивідуальні та групові консультації; оцінювання параметрів і показників самоорганізації молоді та рівнів самоорганізації.

Реалізація моделі соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді у межах програмно-цільового проєкту передбачала застосування низки психотехнологій, як-то: метод кейсів, проєктна діяльність, створення портфолію та ін.; активних соціально-психологічних методів навчання та практико-орієнтованих форм організації роботи учасників проєкту. Такий підхід дозволяв розвинути суб'єкту позицію учасників, задіяти їх рефлексивність через самопізнання та самовираження. Крім того, визначальне місце у розвитку самоорганізації було відведено самостійній роботі учасників проєкту, як виду навчальної діяльності, формі освітнього процесу, механізму самоосвіти, саморозвитку і самоорганізації.

У ході реалізації програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді було розроблено критеріально-оцінну систему, яка включала пакет діагностичних методик на визначення інтегральних характеристик і якостей учасників, пов'язаних з процесом їх самоорганізації; критерії і показники сформованості самоорганізації; рівневу характеристику самостійної роботи учасників, що забезпечує формування компетенції самоорганізації. Серед критеріїв та показників сформованості самоорганізації учасників програмно-цільового проєкту

виокремлено, зокрема розвиток умінь цілепокладання, аналізу ситуації, самоконтролю, мотивації навчально-професійної діяльності, рефлексивності.

Важливим завданням програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді виступав розвиток умінь самоорганізації часу учасників, який вбачався в усвідомленні власної ролі у забезпеченні успішності пізнавальної, навчальної, професійної діяльності, у прагненні до самоорганізації (упорядкування цілей і мотивів, розвиток навичок самоорганізації), у розвитку здібностей до самоконтролю і саморегуляції, адекватної самооцінки.

У проєкті запропоновано змістовну характеристику рівнів самостійної роботи учасників (незадовільного, задовільного, достатнього, оптимального, креативного) та критерії, що дозволили оцінити ефективність реалізованих умов організації самостійної роботи: функціонально-компетентний (сформованість компонентів компетенції самоорганізації); освітній (академічна успішність, сформованість навичок самостійної роботи); мотиваційний (мотивація навчальної діяльності, професійної освіти); особистісний (рівні саморегуляції та рефлексії).

Оцінка ефективності програмно-цільового проєкту, що забезпечує оптимізацію процесу самоорганізації учасників, здійснювалася у ході формуального експерименту та за результатами показала позитивну динаміку всіх показників за визначеними критеріями (в особистісному і діяльнісному вимірах) та загалом за динамікою рівнів самоорганізації учасників.

Констатовано, що формувальні впливи з впровадження програмно-цільового проєкту соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді, які реалізовані в експериментальній групі, мають значущі позитивні зміни щодо оптимізації мотиваційних комплексів учасників проєкту ($U=268,5$; $p=0,032$) з найгіршого типу мотиваційного комплексу ($3НМ>3ПМ>ВМ$) до оптимальних ($ВМ>3ПМ>3НМ$ і $ВМ=3ПМ>3НМ$).

Виявлено значущі позитивні зміни за індикаторами високого рівня рефлексивності ($U=144,0$; $p=0,041$) і значущі позитивні зміни показників динамічних властивостей саморегуляції (впевненості, ініціативності, пластичності, практичної реалізованості на протигагу лише уявним намірам) та її особистісно-стильових якостей (критичності, автономності, відповідальності). Значущими є позитивні зміни показника стилю діяльності ($U=179,5$; $p=0,049$).

Крім того, в експериментальній групі, на відміну від контрольної групи, переважає сформованість навичок тактичного планування ($U=1238,5$; $p\leq 0,001$) і стратегічного цілепокладання ($U=1074,5$; $p\leq 0,017$), а також особливостей структурування діяльності, що вказує на підвищення індексу самоорганізації учасників проєкту.

У респондентів експериментальної групи відбулася позитивна динаміка у показниках інтегральної шкали «Рівень самоорганізації» ($T=107$; $p \leq 0,005$) та підвищення соціальної установки на результат ($T=269$; $p \leq 0,001$).

Зафіксовані статистично значущі відмінності щодо підвищення показників навчальної мотивації учасників проєкту: комунікативних мотивів ($T=93$; $p \leq 0,046$), мотивів творчої самореалізації ($T=217,5$; $p \leq 0,05$), навчально-пізнавальних мотивів ($T=241$; $p \leq 0,05$), соціальних ($T=232$; $p \leq 0,05$) та професійних ($T=256$; $p \leq 0,05$) мотивів.

Відбулися позитивні зсуви у функціональних конструктах саморегуляції респондентів експериментальної групи: забезпеченість регуляції ($T=227$; $p \leq 0,05$), упорядкованість ($T=239$; $p \leq 0,05$), стійкість ($T=233$; $p \leq 0,05$), деталізація ($T=240$; $p \leq 0,05$), звичність, практичність ($T=246$; $p \leq 0,05$), суб'єктна деталізованість), що сприяло підвищенню їх самоорганізації у порівнянні з показниками діагностичного зрізу.

Розроблений програмно-цільовий проєкт соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді вплинув на переоцінку та позитивні зрушення за параметрами особистісного компонента самоорганізації (вольові зусилля) ($T=219$; $p \leq 0,05$) та функціональних її компонентів, зокрема за шкалами: цілепокладання ($T=221$; $p \leq 0,05$), аналізу ситуації ($T=224$; $p \leq 0,05$), планування ($T=231$; $p \leq 0,05$), самоконтролю ($T=242$; $p \leq 0,05$).

За результатами формувального етапу дослідження встановлено, що кількість учасників експериментальної групи з низьким рівнем самоорганізації зменшилася на 27,4% завдяки збільшенню кількості учасників з початковим (на 14,2%) та середнім (на 13,2%) рівнями самоорганізації. Натомість, у контрольній групі такі зрушення відбулися у значно меншому ступені. Так, кількість учасників контрольної групи з низьким рівнем самоорганізації зменшилася на 12,7%; у свою чергу збільшилася кількість учасників контрольної групи з початковим (на 10,0%) та середнім (на 2,7%) рівнями самоорганізації.

Отримані показники значущих позитивних змін у незалежних вибірках підтверджують ефективність соціально-психологічного забезпечення оптимізації процесу самоорганізації молоді, і правомірність його застосування.

Узагальнення результатів формувального етапу дослідження надало змогу визначити провідні соціально-психологічні умови (організаційні, методичні, орієнтаційні, соціальні, освітньо-розвивальні, психологічні (особистісні та суб'єктні) і чинники (об'єктивні, об'єктивно-суб'єктивні, суб'єктивні) підвищення рівня самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій.

Ефективність соціально-психологічних умов і чинників підвищення рівня самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій доведена у процесі

впровадження програмно-цільового проекту на основі розробленої критеріально-оціночної системи і підтверджена позитивною динамікою всіх показників за визначеними критеріями та за динамікою рівнів самоорганізації молоді до зростання середнього рівня (рівень розвитку) та підвищення низького (рівень некомпетентності) та початкового (рівень становлення) її рівнів.

Висновки. Виокремлено провідні соціально-психологічні умови та чинники підвищення рівня самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій. В систему умов підвищення рівня самоорганізації молоді включено організаційні умови, які забезпечують динаміку зближення реального досвіду, представленого індивідуальними, особистісними та суб'єктно-діяльнісними характеристиками молоді (організаційно-економічні, організаційно-середовищні, організаційно-особистісні); методичні умови, які забезпечують освоєння і присвоєння соціальних норм (діяльнісних, оціночних, розвивальних); орієнтаційні умови, завдяки яким відбувається орієнтація суб'єкта самоорганізації на самореалізацію, саморозвиток та самовдосконалення з опорою на резервні можливості особистості; соціальні умови, які дозволяють освоїти та присвоїти соціальні норми (соціально-економічні, соціально-психологічні), освітньо-розвивальні (орієнтовані та суб'єктний підхід, гуманізацію та комплексність у процесі самоорганізації); психологічні, а саме особистісні (розвиток готовності молоді до самоорганізації, урахування та знання соціально-психологічних особливостей даного процесу, формування високої мотивації на досягнення результатів самоорганізації) та суб'єктні (максимальне забезпечення у ході діяльності суб'єктної позиції молоді; розвиток рефлексії). Виявлено сукупність соціально-психологічних чинників підвищення рівня самоорганізації молоді, до яких належать: об'єктивні (системно-освітні, технолого-освітні, інформаційні, потенційно-освітні), об'єктивно-суб'єктивні (соціокультурні, соціально-перцептивні, соціально-інтерактивні, самоосвітні), суб'єктивні (мотиваційно-цільові, рефлексивно-розвивальні, потенційно-суб'єктивні). Емпірично доведено, що програмно-цільовий проект забезпечує підвищення рівня самоорганізації молоді в період суспільних трансформацій.

Література

1. Бочелюк В.Й. Трансформація молоді в період глобальної соціально-економічної кризи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. Вип. 3. 2019. С. 114–121.
2. Ващенко І.В., Завацька Н.Є. Психологічні технології професійного самозбереження молоді та її соціальної підтримки в епоху суспільних трансформацій. *Розвиток особистості в різних умовах соціалізації: монографія*

; за наук. ред. Л.О. Калмикової, Г.О. Хомич. К.: Видавничий Дім «Слово», 2016. С. 405–421.

3. Гарькавець С.О. Студентська молодь та соціально-психологічні впливи у контексті інсталяції вимог трансформаційного суспільства. *Теоретичні і прикладні проблеми психології: зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. Северодонецьк: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2015. № 3 (38). С. 126–134.

References

1. Bocheliuk V.I. (2019). Transformatsiia molodi v period hlobalnoi sotsialno-ekonomichnoi kryzy. [Transformation of youth during the global socio-economic crisis]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykholohichni nauky*. Vyp. 3. S. 114–121. [in Ukrainian].

2. Vashchenko I.V., Zavatska N.Ie. (2016). Psykholohichni tekhnolohii profesiinoho samozberezhennia molodi ta yii sotsialnoi pidtrymky v epokhu suspilnykh transformatsii. [Psychological technologies of professional self-preservation of youth and its social support in the era of social transformations]. *Rozvytok osobystosti v riznykh umovakh sotsializatsii: monohrafiia* ; za nauk. red. L.O. Kalmykovoї, H.O. Khomych. K.: Vydavnychi Dim «Slovo». S. 405–421. [in Ukrainian].

3. Harkavets S.O. (2015). Studentska molod ta sotsialno-psykholohichni vplyvy u konteksti instaliatsii vymoh transformatsiinoho suspilstva. [Student youth and socio-psychological influences in the context of establishing the requirements of a transformational society]. *Teoretychni i prykladni problemy psykholohii: zb. nauk. prats Skhidnoukrainskoho natsionalnoho universytetu imeni Volodymyra Dalia*. Sievierodonetsk: Vyd-vo SNU im. V. Dalia. № 3 (38). S. 126–134. [in Ukrainian].

Hoian I.M.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL CONDITIONS AND FACTORS OF INCREASING THE LEVEL OF YOUTH SELF-ORGANIZATION

The article reveals the leading socio-psychological conditions and factors that increase the level of self-organization of youth in the period of social transformation. The system of conditions for increasing the level of self-organization of youth includes organizational conditions that provide the dynamics of convergence of real experience, represented by individual, personal and subject-activity characteristics of youth (organizational-economic, organizational-environmental, organizational-personal); methodological conditions that ensure the development and assignment of social norms (activity, evaluation, development); orientation conditions, due to which the subject of self-organization is oriented towards self-realization, self-development

and self-improvement based on the reserve capabilities of the individual; social conditions that allow to master and appropriate social norms (socio-economic, socio-psychological), educational and developmental (oriented and subjective approach, humanization and complexity in the process of self-organization); psychological, namely personal (development of youth readiness for self-organization, taking into account and knowledge of socio-psychological features of this process, formation of high motivation to achieve self-organization results) and subjective (maximum support during the subjective position of youth; development of reflection).

A set of socio-psychological factors to increase the level of self-organization of youth, which include: objective (system-educational, technological-educational, informational, potential-educational), objective-subjective (socio-cultural, socio-perceptual, socio-interactive, self-educational), subjects (motivational-target, reflexive-developmental, potentially-subjective).

It is empirically proven that the program-target project provides an increase in the level of self-organization of youth in the period of social transformations.

Key words: *youth, self-organization, social and psychological support, optimization of self-organization process, social transformations*

Гоян Ігор Миколайович – доктор філософських наук, професор, професор кафедри соціальної психології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, м. Северодонецьк.